

valóság

A TARTALOMBÓL

Máté-Tóth András – Kasznár Attila:

A „keresztény Európa”
vallási és a politikai fogalma

Gazdag László: 1989: megint utat
tévesztettünk

Kiss Károly: Rendszerváltás,
útkeresés, rálelés?

Arday Lajos: Trianonról

Német Klaudió: Száz év széllel szemben

Dr. Janek István: Jehlicska Ferenc a revízió
szolgálatában és Felvidék Magyarországhoz
való csatolása érdekében

Bolek Zoltán: Ferenc József 1910-es
látogatása Bosznia-Hercegovinában

Pálfalusi Zsolt: Tánc és geometria

Bólya Anna Mária: Vaclav Nizsinszkij:
a művész és az ember

Kovács Örs Levente: A (nép)táncszínház,
mint az autentikus, hiteles színpadi néptánc
lehetősége a Magyar Elektra kontextusában

Kapronczay Károly: A nagy háború
képekben

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

2
0
2
0

8

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2020. augusztus LXIII. évfolyam 8. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1431 Budapest, Pf.176
Telefon: +36-1-327-8965
+36-1-327-8950
Fax: +36-1-327-8969
E-mail: valosag@titnet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja a Tudományos
Ismeretterjesztő Társulat

Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
Pauker Nyomda
Felelős vezető
Vértes Gábor

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatóink:
Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Tehetség Program,
Emberi Erőforrások Minisztériuma, Emberi Erőforrás
Támogatáskezelő, Magyar Művészeti Akadémia

Nemzeti
Tehetség Program

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Szerkesztőbizottság
Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tellér Gyula

Főszerkesztő
Kucsera Tamás Gergely
Tőkéczki László (1994–2018)

Szerkesztők
Cseresnyés Márk
Kengyel Péter

Szerkesztőségi irodavezető
Kertész-Bojársky Eszter

A „keresztény Európa” vallási és a politikai fogalma*

Ferenc pápa és Orbán Viktor egy-egy jellegzetes és meghatározó beszédének párhuzamba állítása lehetőséget ad a vallási- és a politikai kereszténység sajátosságainak és megjelenési formáinak beazonosítására és egybevetésére. Egyértelműen megmutatkozik, hogy a pápa a szeretet erejét felhasználva kívánja az élő hit kereteit bővíteni, míg a miniszterelnök az egykori keresztény hit által kialakított társadalmat kívánja működtetni. A két vezető által képviselt álláspont számos hasonlóságot és számos eltérést mutat, amelyek egyben a politikai és a vallási kereszténység jellemzőit is adják. Az eleven vallásos hit, illetve a kereszténydemokrácia párhuzamainak és eltéréseinek kimutatása lehetővé teszi a mindkettőre vonatkozó társadalmi diskurzus kiegyensúlyozottságát.

(Elméleti alapok) A politikai diskurzusban az utóbbi években gyakran találkozni a „keresztény Európa” kifejezéssel. A II. világháborút követő időszakban a „keresztény” kifejezés korábbi magától-értetődőségét más politikai funkciók vették át, majd a 70-es évekre a kifejezés elveszítette a nyilvánosságbeli orientációs funkcióját. Az 1990-es politikai fordulatot követően párhuzamosan azzal a folyamattal, amely során az egyházak előjöttek a politikai ismeretlenségből, a kereszténység kifejezése is részévé vált a politikai reorientációs törekvéseknek. Minthogy évtizedeken át a kereszténységről szóló politikai és szakmai diskurzus épphogy takaréklángon pislogott, a kifejezést Laclau és Mouffe (Laclau, Mouffe 2014; Máté-Tóth 2012, 2019, 53–70) nyomán egyfajta üres jelölőnek (*empty signifier*) tekinthetjük. A kereszténységről szóló beszéd a nyilvánosság terein alkalmasnak bizonyult arra, hogy a politikai, tudományos és vallási megszólalók speciális jelentést adjanak a kifejezésnek, saját publikus identitásuk és társadalmi jelentőségük karakterizálásának szolgálatába állítva. A politikai és vallási beszéd a keresztény Európáról határvonalat húz a saját térfél és a másik térfél között. A tudományos megközelítés pedig igyekszik elfogulatlanul és pontosan bemutatni és elemezni a kijelentéseket. Amikor azonban felhevül a politikai és vallási vita, a tudományos igényű kijelentések is óhatatlanul munícióvá válnak, a társadalmi vita természete mintegy megfosztja őket az elfogulatlanság lehetőségétől. Ennek ellenére, az utcai zajongások idején is, a gondolkodónak az a feladata, hogy megkeresse könyvtárának csendes zugát, s még elkötelezettebben koncentráljon forrásaira és elméleteire.

A politikai és a vallási diskurzus közötti különbség elsősorban nem a választott szókincs és a hangsúlyozott állítások között érhető tetten, hanem abban a szempontrendszerben, amely alapján a szóhasználat és az érvek megjelennek. A „keresztény Európa” fogalma egyaránt szerepel a politikai és a vallási megnyilatkozásokban is, ám tartalma és funkciója között különbségek vannak. Ezek gondos elemzése képes igazán feltárni a társadalmi mozgásokat és célkitűzéseket. A politika a maga természete szerint barátokra és ellenségekre osztja a társadalmi teret. A barátok és az ellenségek közötti határvonal hol élesebb, amikor az adott politikai erő biztonságos többségben van, hol pedig átjárhatóbb, amikor a politikai erők aránya kiegyensúlyozottabb. Az egyértelmű politikai erőfölény a kisebbséggel szemben engedékenyebb lehet, de csak akkor, ha erőfölényét stabilnak tekinti. Az instabil erőfölény képtelen az engedményekre. A vallás természete is a megosztás, a saját vallási elvek és az ettől eltérőek közötti határkijelölés mentén pedig leírható a vallástörténet, különösen az európai. (A távol-keleti vallásokban az Európában ismert felekezeti különbségek és feszültségek nem ismertek. A szinkretista Keleten többes vallási identitás van jelen, ahol

a hívó a vallásokat „egyfajta folklorisztikus önkiszolgáló üzletként használja”, és az adott élethelyzetről függően váltogat mondjuk a sintoizmus, a katolicizmus, a buddhizmus, vagy éppen a konfucianizmus között [Küng–Ching 2000]) A vallási exkluzivitás meg tapasztalható a többségi és a kisebbségi vallások esetében is. Sőt egy-egy valláson belül is léteznek exkluzív felfogások és csoportok. Minden vallásra érvényes ugyanakkor, hogy az elvek szigorúsága fordítottan arányos a követők számával. A radikális vallási csoportok jellemzően kisebb létszámúak, mint a kevésbé radikálisak. A politikai és a vallási logika közötti elemi különbség konkrétan az, hogy a politika középpontjában a hatalom, a vallásban pedig a mítosz áll. S éppen emiatt lehetséges, hogy a politika a vallásra jellemző eszközzel él, vagyis mítoszokat alkot és rítusokat végez. A vallás pedig társadalmi érvényesülése érdekében szövetséget köt a politikával. A politika a hatalmi érdeke mentén szövetkezhet valamely vallással – általában az adott országban többségi vallással. A vallás azonban nem vallási, hanem politikai érdeke miatt köt szövetséget a politikával – általában az adott országban erősebb politikai erővel.

A politika és a vallás fogalma ebben az összefüggésben elméleti fogalmak, melyeket a gondolkodók azért alkottak, hogy a társadalom és a kultúra egészét értelmezési tartományokra osztva értsék meg és értelmezzék. (Voegelin 2007, Máté-Tóth 2013) Ezért a politika és a vallás nem alanyai a társadalmi cselekvésnek, hanem dimenziói, szférái. A nyilvánosság cselekvői a politikai pártok és más politikai intézmények, illetve az egyházak és más vallási közösségek. Ezek megnyilatkozásai jelentik azt a forrást, amely alapján politikáról és vallásról, illetve ezek egymásba fonódó társadalmi jelenlétéről kijelentéseket tehetünk.

(*Minta és módszer*) Az alábbiakban a kereszténységnek egy politikai és egy vallási szövegben található jelentését próbáljuk körvonalazni. Elemző eljárásunk során Philipp Mayring kvalitatív tartalomelemző módszerét alkalmaztuk. (Mayring 2002, 2008) Az összehasonlításnak nem célja az egyik vagy a másik nyilatkozat kiemelése, elismerése vagy elvetése. Az elemzés célja elsősorban annak a szempontnak a bemutatása, amely mentén az adott szöveg különbséget tesz a megfelelő és nem megfelelő, elfogadható és nem elfogadható között. A megkülönböztetés logikájára és jellegzetességére koncentrálnunk és nem arra, hogy az adott kijelentések és szembeállítások a képviselt rendszeren belül érvényesek, alátámasztottak vagy logikusak. Műfaját tekintve mindkét szöveg tudományos igényű kiemelt jelentőségű előadás, mindkettőt a vonatkozó intézmény első számú vezetője tartotta 2017-ben, illetve 2018-ban.

(*Ferenc pápa: Európa újragondolása*) Ferenc pápa 2017. október 28-án tartott előadást az Európai Püspöki Karok Konferenciáján (*Commissio Episcopatum Communitatis Europensis* COMECE) Európáról, s benne a keresztény vallás szerepéről.¹ Szent Benedekre, Európa védőszentjére hivatkozva kifejtette:

„Az első és talán legjelentősebb dolog, amellyel a keresztények hozzá tudnak járulni a mai Európához, az, hogy emlékeztetik: Európa nem számok vagy intézmények összessége, hanem személyek alkotják. Megfigyelhető: sajnos milyen gyakran megesik, hogy bármely vita könnyen számokról történő vitatkozásra szűkül. Nincsenek állampolgárok, szavazatok vannak. Nincsenek migránsok, kvóták vannak. Nincsenek munkások, gazdasági mutatók vannak. Nincsenek szegények, szegénységi küszöbök vannak. Az emberi személy konkrétsága így egy elvont, kényelmesebb és megnyugtatóbb fogalommá van leszűkítve. Ennek oka érthető: a személyeknek arcuk van, valós, tényleges, »személyes« felelősségre köteleznek; az adatok érvekkel, bár hasznos és fontos érvekkel foglalkoztatnak minket, de mindig lélektelenek maradnak. Alibit kínálnak ahhoz, hogy ne köteleződjünk el, mert soha nem érintenek minket testünkben.”

A beszéd további részében a hagyományos keresztény társadalmi tanítás másik két alapelvét, a szubszidiaritást és a szolidaritást – kifejtve hangsúlyozta, hogy a saját identitás megértése a mások identitásának megértése révén lehetséges, ami feltételezi és igényli, hogy kapcsolatban, közösségben legyünk másokkal.

„A személy és a közösség tehát annak az Európának az alapjai, amelyet mint kereszténynek építeni akarunk és építhetünk. Ennek az épületnek a tégláit úgy hívják, hogy párbeszéd, inklúzió, szolidaritás, fejlődés és béke.” A kereszténység vallási értékei voltaképpen evilági értékek, a személy méltósága és a közösség befogadó jellege, nem különben a béke vagy a fejlődés. A kereszténység ebben a felfogásban nem valami lelki valóság, s nem is a társadalmi (tehát politikai) szférától elforduló beállítódás, hanem aktív világalakító tevékenység, bizonyos eszmék, elvek, tanítások alapján. Maga a kereszténység természetesen nem pusztán program, hanem vallási alapú világlátás és cselekvési terv. A vallás centrumában pedig nem a tanítás vagy a tanításban lefektetett erkölcsök állnak, hanem Jézus Krisztus, akit a kereszténység Messiásnak, Megváltónak hisz, s ekként imád.

Ferenc pápa beszédében kitér egy szerinte téves, jöllehet általánosan alkalmazott megkülönböztetés kritikájára, melyben a keresztény vallás aktív társadalomalakító szerepét emeli ki, szembeállítva azzal a felfogással, miszerint a vallás magánügy.

„Sajnos még mindig népszerű egyfajta laicista előítélet, amely nem veszi tudomásul a vallás közéleti és objektív szerepének pozitív értékét a társadalom számára, és szeretné a vallást a magánélet és az érzelmi élet körébe utalni. Így létrejön egyfajta fölényes egység gondolat – mely meglehetősen elterjedt a nemzetközi fórumokon –, amely a vallási identitás társadalmi megerősödésében saját egyeduralma számára konkurenciát lát, melynek eredményeképpen végül a vallásszabadsághoz való jogot mesterségesen szembeállítja a többi alapjoggal.” (Érdemes azonban ezen a ponton rögzíteni annak a tényét, hogy a szekularizált Európában a politikai rendszer szintjén a keresztény kultúra össztársadalmilag jóval elfogadottabb, mint például az iszlám. [Pickel–Yendell 2014: 9])

A pápa először 2014-ben egy hétköznapi homíliájában beszélt az ilyesféle „egység gondolat” veszélyéről, amely művi természetességgel véli és követeli, hogy minden társadalmi cselekvő eszerint gondolkodjék, mintha minden más gondolat megalapozatlan és elfogadhatatlan lenne. Ideológiai lojalitást várnak el a támogatások feltételeként, s olyan közhangulatot teremtenek, mintha bármely alternatív gondolat vagy magatartás értelmetlen s veszélyes lenne.²

Előadásában Ferenc pápa szembeállítja az ember- és közösségcentrikus politikát, amely párbeszédet sürget és tart fenn az olyan politikával, amely a társadalomból csatateret csinál.

„A párbeszéd elősegítése – bármilyen párbeszédé – a politika egyik alapfeladata, és sajnos gyakran azt látjuk, hogy a politika ehelyett szembenálló erők csataterévé válik. A párbeszéd hangját a követelések kiabálásai helyettesítik. Sok helyütt az az érzése az embereknek, hogy többé nem a közjó az elsődleges célkitűzés, és ezt a nemtörődömséget sok állampolgár látja. Ezért termékeny talajra találnak számos országban a szélsőséges és populistá irányzatok, amelyek a tiltakozást teszik politikai üzenetük középpontjába anélkül, hogy konstruktív politikai programot kínálnának fel alternatívaként. A párbeszédet vagy meddő szembehelyezkedés helyettesíti, mely a polgári együttélést is veszélyeztetheti, vagy a politikai hatalom egyeduralma, mely korlátozza és akadályozza a valódi demokratikus életet. Az egyik esetben lerombolják a hidakat, a másokban falakat emelnek. Európa ma mindkettőt ismeri.”

Ezzel a politikával szemben a keresztényeknek az a feladata, hogy állásfoglalásaikkal és magatartásukkal emlékeztessenek a politika valódi értékeire, amelyek az emberi méltóságot, a társadalmi párbeszédet és a szegények felemelését jelentik. A pápa tanításában a politika

lényege nem a hatalom akarása, nem az önkényes spontaneitás, hanem a közjó szolgálata. Csakhogy itt jelentkezik alapvető problémaként, hogy a „társadalomtudományokban a „törvények” magyarázó erővel bíró általánosítások, amelyek a szabályszerűségeket jeleznek előre” (Sartori 2003: 47). Vagyis nem statisztikai alapon kerülnek mérésre a tudományos tételek, így a „közjó” fogalma sem. A fentiekből azonban az következik, hogy két különböző társadalomtudományi ág – jelen esetben a vallástudomány és a politikatudomány – fogalom meghatározása ugyanarra a kérdésre – jelen esetben: közjó – egymástól eltérő tartalmakkal fog bírni. Ez a tény természetesen nem jelenti azt, hogy a jelentéstartalmak nem rendelkeznek komplementerekkel, azonban teljes megfelelés nem mutatható ki.

A keresztényeknek az a feladata, hogy elősegítsék a politikai párbeszédet, különösen ott, ahol veszélyeztetve van, és ahol úgy tűnik, a veszekedés van fölényben. A keresztényeknek az a feladata, hogy visszaadják a politikai élet méltóságát: úgy értve a politikát, mint a közjóért végzett rendkívül fontos szolgálatot, nem pedig hatalomszerzést. Ehhez megfelelő képzésre is szükség van, mert a politika nem a „rögtönzés művészete”, hanem az önmegtartózkodás és a közösség javát szolgáló személyes, odaadó munka magasrendű kifejeződése. A politikai vezetés: tanulást, felkészültséget és tapasztalatot igényel.

Előadása végén ismét Szent Benedekre hivatkozik, aki a Jézus Krisztusba vetett hite alapján messzebbre látott, mint kortársai, s erre a hitre alapozva képviselte vízióját Isten szeretetéről és az emberek szolgálatáról. Ez a vízió indította el a bencés mozgalmat, amely az ezredforduló idején alapvető gazdasági, társadalmi és kulturális változásoknak lett inspiráló erejévé. A keresztényeknek ma is ezt az utat kell járniuk, és így válhatnak Európa lelkévé.

A Diognétosznak írt levél szerzője kijelenti: „Ami a testben a lélek, azok a keresztények a világban.” A mai korban a keresztényeknek az a feladata, hogy visszaadják a lelkét Európának, hogy tudatára ébresszék, de nem azért, hogy teret nyerjenek – ez prozelitizmus lenne –, hanem hogy folyamatokat indítsanak el, amelyek új dinamizmust adnak a társadalomnak. Épp ez az, amit Szent Benedek tett, akit VI. Pál nem véletlenül nyilvánított Európa védőszentjének: nem azzal foglalkozott, hogy teret hódítson egy tévelygő és zavaros világban. A hitre támaszkodva ő messzebbre tekintett, és Subiaco egy kicsiny barlangjából kiindulva egy elragadó és feltartóztathatatlan mozgalomnak adott életet, amely újrarájzolta Európa arculatát.”

Ferenc pápa tehát az európai társadalmi és politikai folyamatokat elemezve a kereszténység vallási elkötelezettségére irányítja a figyelmet. Beszédéből egyértelműen kitűnik, hogy a keresztények Isten-szeretete társadalmi és politikai elkötelezettséget és aktivitást követel, amelynek középpontjában az ember és a közjó áll, s amely gondolkodás és közösségi cselekvés vezérvértékű a párbeszéd, a befogadás, a szolidaritás, a fejlődés és a béke.³ Társadalomalakító hitelvek ezek, melyek nem pusztán összefüggések vagy magán- és közkereskedési törvények, hanem a Jézus Krisztussal való mély és eleven kapcsolatból fakadó inspirációk, remények és elkötelezettségek.

(Orbán Viktor miniszterelnök beszéde a kereszténységről) A miniszterelnök 2018. július 28-án tartotta meg immár szokásos előadását a romániai Tusnádfürdőn 29. alkalommal megrendezett nyári szabadegyetem keretében. Beszédében elsősorban Európa hanyatlásáról és megújíthatóságáról szólt, kiemelve az általa „illiberálisnak” nevezett politika jelentőségét, a magyar társadalom- és gazdaságépítés eltelt évtizedben felmutatott sikereit, melyek egész Európa számára modellértékűek lehetnek. Ebben az összefüggésben a korábbi, itt elhangzott beszédeinél nagyobb terjedelemben értelmezte a kereszténységet, megkülönböztetve benne a politikai dimenziót a hitéleti dimenziótól. Az alábbiakban azokra a bekezdésekre támaszkodva mutatjuk be a miniszterelnök

felfogását, melyekben a „kereszténység” kifejezés előfordul. Magyarország politikai alapját „egy nemzeti és keresztény alapokon nyugvó, új alkotmányos rend” alkotja, amelyet 2017-ben sikerült stabilizálni.

A kereszténység kultúra, Magyarország a keresztény kultúra elkötelezettje és védelmezője. Az előadásban a kereszténységről vallott felfogás ellentétekben jelenik meg. Az első ilyen ellentét a keresztény kultúra és multikulturalizmus ideológiája.

„Minden európai országnak joga van megvédeni a keresztény kultúráját, joga van elutasítani a multikulturalizmus ideológiáját.”

Európa azonban egyre kevésbé képes megvédeni keresztény kultúráját, mert megtagadta keresztény alapjait.

„Ha a mi Európánkra pillantunk, akkor azt látjuk a vallás szelleme tekintetében, hogy a keresztény alapokat megtagadta.” A teljes kép kibontakoztatásához érdemes a gondolati párhuzamokat és a gondolati átkötéseket a miniszterelnök esetében is megjeleníteni, amelyre jelen esetben leginkább az egy évvel később, 2019-ben, szintén Tusnádfürdőn elmondott beszéde ad lehetőséget. A miniszterelnök ebben megerősítette, hogy a liberális politika által uralt Európában „az illiberális politikának az értelme, az nem más, mint a keresztény szabadság, *Christian liberty*. A keresztény szabadság és a keresztény szabadság megvédése. Az illiberális, keresztény szabadságért dolgozó politika arra törekszik, hogy megőrizzen mindent, amit a liberálisok elhanyagolnak, elfelejtnek és megvetnek.” A liberális eszmékkel szemben a keresztény gondolkodás és a modern Európát felépítő kereszténydemokrata politizálás háttérbe szorulása már a 2010-es évek elején is tapasztalható volt (Müller 2014), és a nemzetközi szakértők már ekkor úgy vélték, hogy a korábbi politizálás alapos átgondolása szükségeltetik.

Először lássuk, miben állnak a megtagadott alapok, s a következő lépésben koncentráljunk arra, amit az iménti idézetben a „vallás szelleme” jelenthet.

A kereszténységgel szemben áll a „nyílt társadalom”, melynek jellemzői a bevándorlás pártolása, a családmodell fellazítása, a nemzeti érzés avittá minősítése, és az állam biztonságot garantáló szerepének elvesztése.

„A mai nyílt társadalom Európájában nincsenek határok, az európai emberek lecserélhetőek bevándorlókra, a család tetszés szerint variálható együttélési formákká vált, a nemzet, a nemzeti öntudat és nemzeti érzés negatív és meghaladandónak minősül és az állam többé nem garantálja a biztonságot Európában.”

Ezzel szemben állnak a keresztény alapok, melyek korábban jellemezték Európát, ahol „a munkának becsülete volt, az embernek méltósága volt, a férfi és a nő egyenlő volt, a család a nemzet alapja volt, a nemzet Európa alapja volt, az államok pedig garantálták a biztonságot.”

A kereszténydemokráciát a beszéd diametrálisan szembeállítja a liberális demokráciával. Az előbbiben a „keresztény kultúrából kisarjadt létformákat kell védeni”. Három területre koncentrálna konkretizálja az előadás ezt a szembeállítást.

„A liberális demokrácia a multikulti mellett áll, a kereszténydemokrácia pedig elsőbbséget ad a keresztény kultúrának, ami egy illiberális gondolat. A liberális demokrácia bevándorlaspárti, a kereszténydemokrácia bevándorlás-ellenes, ami echte illiberális gondolat. És a liberális demokrácia a variálható családmodellek pártján áll, a kereszténydemokrácia pedig a keresztény családmodell alapján áll, ami szintén egy illiberális gondolat.” A jelenlegi európai politikai trend és célkitűzés a poszt-keresztény Európa létrehozása, amely véglegesen távol kerül eredeti alapjaitól. Ennek a célkitűzésnek szolgálatába állnak az európai választások, amelyben Magyarországnak az a feladata és küldetése, hogy megakassza az eredeti gyökereket megtagadó folyamatot. A támadást, amely a hagyományos Európát éri, egy év múlva két fő irányra bontotta a miniszterelnök: „két támadás is van a keresztény szabadsággal szemben. Az első belülről jön, és a

liberálisok felől érkeznek: feladni Európa keresztény kultúráját. És van egy támadás kívülről, ez a migrációban testesül meg, aminek, ha nem is célja, de következménye, hogy megsemmisíti azt az Európát, amit mi Európaként ismertünk.”

„A nagy cél, hogy Európát átalakítsák, és Európát átléptessék a kereszténység utáni korba, és Európát átléptessék a nemzetek utáni korszakba, ez a folyamat az európai választásokon elakadhat, tisztelt Hölgyeim és Uraim, és nekünk elemi érdekünk, hogy meg is akasszuk.” Hogy miért is? Arra is választ ad az egy évvel későbbi beszéd. Az ok pedig nem más, mint maga a liberaizmus további fenntarthatóságának lehetősége, ugyanis „a liberális demokrácia csak ott létezhet a világon, ahol egyébként előzőleg keresztény kultúra is létezett.” A miniszterelnök liberális és illiberális demokráciával kapcsolatos gondolatai azonban komoly hagyománnyal bírnak. XIII. Leó pápa ugyanis már 1891-ben kiadott *Rerum Novarum* című enciklikájának keretében komoly hangsúlyt helyez a kereszténydemokrácia védelmére, és úgy véli, a demokrácia szellemi gyökereit a keresztény kultúra adja. (Romocea–Girma 2015)

Az európai politikai palettán az elmúlt száz esztendőben lényegében a liberális baloldali és a keresztény hagyományokon nyugvó jobb oldali „kereszténydemokrata” erők közötti vetélkedés alakította Európa arculatát.

Jelenleg az a veszély fenyeget, hogy a keresztény hagyományt követő politikai erők kiszorulnak az Európai Parlamentből, s Európa jövőjéről olyan szellemben születik majd döntés, amely a keresztény alapok megtagadásának meghosszabbítása. A 10% muszlim bevándorló és a keresztény hagyományokat elhagyó európai őslakosok nem szavaznak a kereszténydemokráciára, s ezért „keresztény alapokon választást nyerni Európában többé nem lehet, és a keresztény tradíciót őrző csoportok és hagyomány kiszorul a hatalmi térből, és nélküle fognak dönteni Európa jövőjéről.” A miniszterelnök által felfestett képet látszik indokolni, hogy bizonyos elemzők szerint a modern liberalizmus összekeveri a népszerűt a jóval (Romocea–Girma 2015), ezáltal azonban értékvesztésen megy keresztül, amelyet elsősorban a keresztény értékrendszer szenved el.

Az előadás az eddigiek alapján tehát két politikai erő illetve perspektíva között tesz különbséget, a keresztény és a poszt-keresztény között, ezzel alapozván meg azt a választási mozgósítást, amelynek meg kell akadályoznia, hogy az európai parlamenti választások során a keresztény alapokat megtagadó politikai erők kerüljenek többségi pozícióba. Felfogása szerint azonban ez a folyamat alapvetően hibás, rossz. A rosszon azonban változtatni kell és lehet, „a rossz ugyanis annak a jónak a hiánya, amivel természetsszerűleg kellene és lehetne rendelkezni” (Aquinói Szent Tamás 2002: 367). Vagyis a kereszténydemokrata politikai erő kötelessége, hogy az isteni harmónia, a társadalmi jó egyetemleges visszaállítását elősegítse.

„Ezért döntő jelentőségű az előttünk álló választás, ezen a választáson meg kell mutatnunk, hogy a liberális demokráciának van alternatívája, ezt úgy hívják, hogy kereszténydemokrácia, és a liberális elitet le lehet váltani egy kereszténydemokrata elitre.” Jól látszik a keresztény értékek növelési szándéka ebben a poszt-kereszténnyé vált Unióban, amelynek felépítésében elévülhetetlen szerepet játszott az európai kereszténydemokrata elit; és amely számos strukturális és morális pontján a mai napig több hasonlóságot mutat a kereszténydemokráciával, mint a liberalizmussal. (Acetti 2020)

Az előadás különbséget tesz a keresztény hitelvek és a keresztény politika között. A hitelvek tekintetében a kereszténydemokrácia, illetve az állam nem illetékes. A politika nem a hitelvekkel foglalkozik, hanem az „ezekből kisarjadt létformákkal”.

„A kereszténydemokrata politika azt jelenti, hogy a keresztény kultúrából kisarjadt létformákat kell védeni, nem a hitelveket, hanem az abból kinőtt létformákat. Ilyen az emberi méltóság, ilyen a család, ilyen a nemzet. Tehát a kereszténység nem a nemzetek felszámolása útján akar eljutni az egyetemességhez, hanem a nemzetek megőrzésén

keresztül. És ilyenek a hitbéli közösségeink is, ezeket mind védeni és erősíteni kell. Ez a dolga a kereszténydemokráciának, és nem a hitelvek megvédése.” A hitbéli közösségek megvédését a miniszterelnök egyben a biztonságot adó nemzetállam építésének is egyik mérföldköveként jeleníti meg, amelyet egyben válaszként is ad arra a kérdésre, hogy miként lehetne a nemzetállamot újra erőssé és hatékonyá tenni. (Fukuyama 2005)

2019-ben, a kialakult helyzetet már úgy látta, hogy a színes kultúrájú Európa egyfajta elszurkítéson ment át, mivel – többek között – a kereszténydemokrata álláspontot igyekeznek elvenni a kontinenstől: „harminc évvel ezelőtt Európában még volt szocialista vagy szociális demokrácia, még volt kereszténydemokrácia, és volt liberális demokrácia, de a politikai küzdelem eredményeképpen a liberálisok elérték azt a pozíciót, hogy ma már mindenkinek liberális demokratának kell lennie. Nincs a demokráciának sajátos szocialista olvasata, mint egyébként a szocialista pártok régen ezt létrehozták, vagy nincs sajátosan kereszténydemokrata olvasata. Még ha van is valami ilyesmi, az lényegét tekintve nem különbözhet a demokrácia liberális olvasatától.”

A hitelvek dimenzióját az előadás a kárhozát és az üdvösség területére helyezi. „A kárhozat meg az üdvözülés kérdésében sem az államok, sem a kormányok nem illetékesek.” Ebben az értelemben tehát a hitelvek nem a társadalmi és kulturális élet ihletésére és motíválására vonatkoznak, hanem a halál utáni életre. E logika alapján tehát a hitelvek utáni korszakban zajlik a politikai élet, amelynek azzal kell foglalkoznia, ami az egykori hitelvekből kisarjadt. Csakhogy ez a felfogás egyben meg is követeli az illiberális álláspontot, hiszen „minden gonosz cselekedetünk oka szabad akaratunk” (Szent Ágoston 1917: 233), vagyis a modern liberális szabadosság keresztény liberális szabadsággá formálása/visszaformálása egyben az isteni rend és a természeti jó állapotának elérését is eredményezi.

A miniszterelnök előadásában tehát a kereszténység politikai program, melyet a kereszténydemokrácia hivatott megvalósítani, s melynek egyértelmű politikai célkitűzései vannak a társadalom-szabályozó elvekre és gyakorlatokra nézve, s melynek konkrét választás-politikai érdekei is vannak, az elvek európai szintű megvalósíthatósága érdekében. A miniszterelnök elvi, hitbéli kormányzati feladatként tekint a keresztény kultúra megőrzésére, amelyhez változtatnia szükséges a keresztény kultúrával bíró választópolgárok szavazási hajlandóságán. Nem teheti ezt másként, hiszen „a kormányzás a kormányzottaknak a kormányzó részéről történő egyfajta változtatása” (Aquinói Szent Tamás), ezáltal neki nem csak politikai, de hitbéli kötelessége, hogy – bár „az értelmes teremtmény önmagát értelemmel és akarattal kormányozza” (Aquinói Szent Tamás 2002: 730) –, hozzásegítse nemzetét a keresztényi kultúra által képviselt jóhoz.

(Részleges átfedések, lényeges különbségek) A két szöveg összefoglaló bemutatása után lehetőség nyílik arra, hogy bizonyos átfedéseket és különbségeket észrevételezzünk. A „kereszténység” kifejezés erősen telített tartalommal jelenik meg mindkét szövegben. Mindkét megszólaló számára a kereszténység központi jelentőségű orientációs fogalom. Mindkét beszédben határvonalat találhatunk a keresztény és nem-keresztény, illetve poszt-keresztény felfogás és magatartás között. A pápa és a miniszterelnök egyaránt felhívja a figyelmet arra, hogy a kereszténység nem magától értetődő a mai világunkban, sőt Európa el is veszítette eleven kapcsolatát a kereszténységgel. Holott a tények azt mutatják, hogy az európai országok egy részében a klasszikus, keresztény kulturális és társadalmi identitások átmenetelése a modern politika világába csak a kereszténydemokrata ideológia instrumentalizálásán keresztül valósulhatott meg (Pombeni 2000).

A kereszténység mindkettejük számára társadalomalakító cselekvést jelent, bizonyos értékek őrzését és továbbadását, olyan perspektívát, amely reményt jelent Európa számára. A pápa számára a kereszténység nemzeti határokon átívelő értékrendszer, amelynek

középpontjában az ember és a közjó áll. A miniszterelnök a kereszténység értékrendszerében első helyre a nemzeti önrendelkezést állítja, továbbá a hagyományos családmodell megvédését az ezzel szemben álló, ezt fellazító modellel szemben. Utóbbira a pápa nem tér ki beszédében, de ismerte az ide vonatkozó katolikus tanítást, a család védelmével egyetértene. A miniszterelnök itt egyben a kiemelt politikai szocializáló szerepét is átérzi, mivel „a politikai szocializáció közvetíti és átalakítja a nemzetek politikai kultúráját” (Almond–Powell 2003: 54), ezért neki kell az erősebb és aktívabb szocializációs erőt képviselnie, amellyel nemcsak saját nemzete, de gyakorlatilag egész Európa keresztény kulturális társadalmának hagyományos kereteit megőrizheti.

A keresztény gyakorlat vonatkozásában a legnagyobb konkrét különbség a két álláspont között a menekültek, illetve muszlimok értékelésében érhető tetten. A pápa inklúzióról beszél, a miniszterelnök veszélyről. A két felfogás közötti legfontosabb különbség azonban nem a cselekvési program elemei között mutatkozik meg, hanem a keresztény vallásra vonatkozó felfogásban. A pápa ugyanis eleven, ma is ható hitről beszél, míg a miniszterelnök a hit vallási dimenziójának tartalmát a halál utáni életre vonatkoztatja (üdvösség versus kárhozat), s az ebből fakadó gyümölcsöket nem a hit, hanem a politika illetékességi területére utalja. A pápát a keresztény vallás és hit elevenisége és ennek az eleven remény-forrásnak a társadalmi életből való kiszorítása foglalkoztatja. A miniszterelnököt pedig a keresztény politika európai tényérése és az európai parlamenti választások kimenetele. A különbség nem pusztán a két személy eltérő pozíciójából fakad, miszerint a pápa egy vallási világszervezet első számú embere, a miniszterelnök pedig egy ország és egy politikai párt első embere. A különbség a keresztény hit mai illetékességével kapcsolatos felfogásban mutatkozik meg. A pápa a keresztény hit mai eleveniségére, a miniszterelnök az egykori eleven hit mai gyümölcseinek képviselésére és védelmére teszi a hangsúlyt. A két gondolkodásban azonban – még ha más-más megközelítésből is – komplementert jelent, hogy a tradícióra kívánnak építeni, hiszen mind a ketten tisztában vannak azzal a Michael Oakeshott által rögzített tétellel, mely szerint a tradíció nélküli személy képtelen önmagát kifejezni, hiszen ehhez nem rendelkezik a szükséges fogalmi készlettel (Lánczi 1997). A pápa gondolkodásában a keresztény tradíció fogja életben tartani a térítő, ezáltal asszimiláló erőt, míg a miniszterelnökében a keresztény tradíció a társadalmat és az egységes Európát alkotó nemzetállamok meglétét biztosítja, amely kulcskérdésként jelent meg az Európai Unió kereszténydemokrata atyja, Robert Schuman gondolkodásában is (Schuman 2004).

A két személy két egymástól különböző megközelítése ugyanakkor nagyon is reálisnak tűnik, amennyiben a megközelítési pontjukról, és elsősorban a bennük megtestesülő hit alapján vizsgáljuk az általuk elmondottakat. A pápa ugyanis nem foglalhat el más álláspontot, mint az inklúzióé, hiszen egy térítő vallás legfőbb reprezentánsaként alapvetően hinnie kell az általa képviselt hit térítő, befogadó és integráló erejében. A miniszterelnök szintén nem fogalmazhat másként, hiszen az általa képviselt állam lakosaitól annak az értékrendszernek a védelmére kapott felhatalmazást, amelynek alapját a pápa által megjelenített vallási környezet adja, azonban ez ebben az esetben nem újratemtő, hanem konzerváló feladatkörként kell, hogy megjelenjen. Amely egyértelműen következik abból a konzervatív felfogásból, amely szerint a politika csak egy korlátozott tevékenység, amelynek fő feladata a rend és a béke fenntartása, ezáltal a keresztényileg jó társadalom kiépülésének elősegítése, nem pedig az emberek jobbá tétele (Gyurgyák 2003), mivel az az egyház dolga.

A pápa beszédének értelmezési háttéréül a *Rerum novarum* c. enciklikával (1891) kezdődő katolikus társadalomtan⁴ adódik. Ferenc pápa, közvetlen elődje XVI. Benedek vonatkozó enciklikájával (*Caritas in veritate* 2009) tartalmi összhangban a személy

méltósága, a szolidaritás és a szubszidiaritás elveire alapozva foglalt állást a keresztény hitből fakadó társadalmi cselekvésorientációra vonatkozóan. (Evangelii Gaudium 2013, Laodato si' 2015)

A miniszterelnöki beszédben hangsúlyozott keresztény demokrata politikai hagyomány és alapállás képviselésére az Európai Parlamentben Pascal Fontaine magyarul 2015-ben megjelent összefoglalója és elemzése ad betekintést. A miniszterelnök gondolatmenete ugyanakkor tartalmi és ideológiai hangvételében illeszkedik a Barankovics István nevével fémjelzett, hazai keresztényszociális és kereszténydemokrata ideológiai közösség által képviseltekhez. Ennek nyomán igyekszik megfelelni a „kereszténység erkölcsi felfogásának és társadalomelméletének leginkább megfelelő politikai demokráciát” (Gergely 2007) megjelenítő, klasszikus, 1831-ben rögzített belga liberális katolikus irányvonalat (Erdődy–Fazekas 2005) továbbfejlesztő magyar keresztény politikai hagyományokhoz. A liberális katolicizmus azonban, amint azt John W. de Gruchy is hangsúlyozza, az egyén méltóságának az emberi jogoknak és a lelkiismeret szabadságának az állam és egyház szétválasztása mellett végbemenő megerősítésében (Romocea–Girma 2015) korlátozódik, amely a 21. századi liberális felfogás szerint illiberális. A miniszterelnök ezáltal a rendszerváltó hagyományok fenntartójaként és kiterjesztőjeként is fel kíván lépni, amikor Antall József nyomdokaiba lépve „több ezer éves keresztényszidó értékkezősség, valamint a nemzeti-liberális magyar tradíciók szilárd alapjain – a keresztény jövő következetesen értékalapú és értékorientált víziójának szellemiségében és prioritása mellett – koherens pragmatikus koncepciót” (Erdődy–Fazekas 2005: 118) kíván megfogalmazni nemzeti és egyetemes vonatkozásokban is.

A két beszédben megmutatkozó felfogásbeli hasonlóságok és különbségek differenciált hozzáállást igényelnek mindkét szemlélethez. A mai magyar kereszténydemokrácia követői sokban igent mondhatnak a Ferenc pápa által képviselt kereszténységre, még ha a menekültkérdésben a hangsúlyok jelentősen eltérnek egymástól. Ugyanakkor a keresztény hit eleveenségét és ennek mai következményeit ugyanők azzal a megszorítással vállalhatják, hogy az a mai kormányprogramtól részben eltérő következményekre is inspirálhatja őket. A mai magyar keresztények több ponton is egyetértőleg fogadhatják a miniszterelnök által hangsúlyozott értékeket, ám saját társadalmi szerepük kiművelésében – a keresztény Hitvallás alapján – az eleven hitre kell építeniük, s a keresztény tanítás ember- és közösségközpontú szemléletében kell elmélyedniük. A politika kísértése mindig is a párttal és a pártprogrammal szembeni lojalitás túlzott megkövetelése, míg a vallás kísértése mindig is a vallás eredeti inspirációjának politikai érdekekből történő relativizálása. Miközben a keresztény hit az isteni inspirációt és elkötelezettséget tekinti elsődlegesnek, a politikai kereszténység számára a politikai program az elsődleges. A kettő összehangolása árnyalt gondolkodást és érzékeny lelkiismeretet követel mind a hit, mind a politika elkötelezettjeitől.

IRODALOM

- Accetti, Carlo Invernizzi (2020): The European Union as a Christian democracy: a heuristic approach. *Journal of European Public Policy*, 2020. június 1–20.
- Almond, Gabriel A. – Powell, Bingham G. (2003) Összehasonlító politológia. Budapest, Osiris Kiadó.
- Aquinói Szent Tamás (2002): *A teológia foglalatata, első rész*. Budapest, Gede Testvérek.
- Büchle, Herwig (2013): *Keresztény hit és politikai ész. A katolikus társadalmi tanítás új megközelítése*. Utány. Budapest: M. Máltai Szeretetszolgálat (Máltai könyvek).
- Erdődy Gábor – Fazekas Csaba (2005): A magyarországi kereszténydemokrácia gyökerei és alternatívái. *Magyar Szemle*, 2005/7–8. 94–119.

- Fontaine, Pascal (2015): *Út Európa szívébe, 1953–2009. A Kereszténydemokrata Képviselőcsoport és az Európai Néppárt története az Európai Parlamentben.* Budapest: Barankovics I. Alapítvány.
- Fukuyama, Francis (2005): *Államépítés.* Budapest, Századvég.
- Gergely Jenő (2007): A kereszténydemokrácia Magyarországon. *Múltunk*, 2007/3. 113–154.
- Gyurgyák János (2003): Politikai ideológiák. In: Gyurgyák János (2003 szerk.) *Mi a politika?* Budapest, Osiris. 300–357.
- Küng, Hans – Ching Julia (2000): *Párbeszéd a kínai vallásokról.* Budapest, Palatinus.
- Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal (2014): *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics.* Verso Trade.
- Lánczi András (1997): *A XX. század politikai filozófiája.* Miskolc, Bibo.
- Máté-Tóth András (2012): Üres jelölő. In: Kendeffly Gábor és Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége.* Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem; L'Harmattan Kiadó, pp. 42–65.
- Máté-Tóth András (2013): *Vallási kommunikáció és vallásdiskurzus.* Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Máté-Tóth, András (2019): *Freiheit und Populismus. Verwundete Identitäten in Ostmitteleuropa.* Wiesbaden: Springer VS.
- Mayring, Philipp (2002): *Einführung in die qualitative Sozialforschung.* Beltz Verlag.
- Mayring, Philipp (2008): *Qualitative Inhaltsanalyse–Grundlagen und Techniken.* Weinheim: Beltz Verlag.
- Müller, Jan-Werner (2014): The End of Christian Democracy. *Foreign Affairs*, 2014/07/15.
- Pickel, Gert – Yendell, Alexander (2017): *Religious Plurality in Germany: Attitudes and their Determining Factors.* A Pickel, Gert; Yendell, Alexander (2017): Einstellungen zu fremdreligiösen Gruppen in Deutschland und ihre Bedingungsfaktoren. In: Löw, Martina (2014) *Vielfalt und Zusammenhalt. Verhandlungen des 36. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in Bochum und Dortmund 2012.* Frankfurt am Main, New York: Campus. 247–264 angol nyelvű fordítása. Forrás: https://www.researchgate.net/profile/Gert_Pickel/publication/317718458_Religious_Plurality_in_Germany_Attitudes_and_their_Determining_Factors_1_Religious_Plurality_in_Germany_Attitudes_and_their_Determining_Factors/links/595111cbaca27248ae4622d3/Religious-Plurality-in-Germany-Attitudes-and-their-Determining-Factors-1-Religious-Plurality-in-Germany-Attitudes-and-their-Determining-Factors.pdf
- Pombeni, Paolo (2000): The ideology of Christian Democracy. *Journal of Political Ideologies*, 5/3. 289–300.
- Robert Schuman (2004): *Európáért.* Pécs, Pro Pannonia.
- Romocea, Cristian – Girma, Mohammed (2015): *Democracy, Conflict & the Bible: Reflections on the role of the Bible in International Affairs.* Westlea, International Bible Advocacy Centre and Bible Society.
- Sartori, Giovanni (2003): *Összehasonlító alkotmányelmélet.* Budapest, Akadémiai.
- Streiff, Lukas F. (2006): Christian Democratic Welfare Politics in the Age of Retrenchment: The CDU and the CSU in Germany – A Comparative Case Study. *CUREJ – College Undergraduate Research Electronic Journal*. <https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1024&context=curej> (letöltés időpontja: 2020. július 2.)
- Szent Ágoston vallomásai* (1917): Budapest, „Élet”-Kiadás.
- Tomka, Miklós; Goják, János; Balogh, Gábor (1993): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok.* Budapest: Szt. István Társ.
- Voegelin, Eric (2007): *Die politischen Religionen.* Szerk.: Peter J. Opitz. 3. Kiad. München: Fink (Periagoge).
- Voegelin, Eric (2014): *Új politikatudomány.* Budapest: NKE.

JEGYZETEK

- * A kutatás az MTA-SZTE „Convivencia” Vallási Pluralizmus Kutatócsoport munkájának keretében valósult meg.
- 1 A fordítást a Magyar Kúria alapján közlöm, helyenként az érthetőség kedvéért kiigazítva.
- 2 Reggeli homília a Szent Márta-házban 2014. április 10-én. 4
- 3 A pápa által preferált keresztényi út által teremtett társadalmi kultúra elvárásainak hatására azonban a nyugati kereszténydemokrata pártok szociálpolitikája nem tud elmozdulni a jóléti jellegéből, így az állam korszerűsítésének reformjai is korlátok közé szorul (Streiff 2006). A katolikus társadalomtan alapdokumentuma-ihoz ld. Tomka, Goják 1993, Büchele 2013.